

Г.М. Тарасюк, д.е.н., проф.

А.О. Чагайда, к.т.н., доц.

О.В. Мілінчук, к.е.н., доц.

Державний університет «Житомирська політехніка»

Становлення готельного бізнесу в Житомирі: історичний аспект

Формування сучасної політики розвитку готельного бізнесу доцільно базувати на особливостях історичного становлення економічних відносин сфери гостинності. В запропонованій авторами статті досліджено картину розвитку закладів розміщення у місті Житомир наприкінці XIX – на початку XX століття в контексті тогочасних загальноєвропейських тенденцій. Описано історичні етапи розвитку міста з акцентом на періоді соціально-економічного перебування в статусі центрального міста Волинської губернії Російської імперії. Встановлено вплив економічних та соціальних чинників на зростання рівня сервісу і зміну кількості готельних підприємств. Порівняно історію розвитку готелів у Києві, Львові та Житомирі протягом обраного періоду. Узагальнено кількість закладів розміщення у місті Житомир, їх найменування та адреси згідно із статистичними даними 1907–1910 років. Акцентовано роль ресторанів та інших закладів харчування у складі або поряд із закладами розміщення. Проілюстровано оригінальні оголошення місцевої преси досліджуваного періоду, що описують інформацію щодо відкриття готелів, перелік послуг та умов проживання. У висновках наголошено на відсутності на початку XX століття значної кількості готелів підвищеного рівня комфорту у зв'язку із застарілою матеріально-технічною базою будівель. Зазначено перспективність дослідження становлення готельного бізнесу в Житомирі у радянський період XX сторіччя.

Ключові слова: історія гостинності; готель; номери; готельний бізнес; сервіс.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із практичними завданнями. У 2001 році Кабінетом Міністрів України, на виконання статті 32 Закону України «Про охорону культурної спадщини» [1], було затверджено список історичних населених місць, до якого внесено 402 міста і селища міського типу, історичні ареали яких на той момент вже були визначені або розроблялись. У цьому переліку є й одне із найдавніших міст Київської Русі – Житомир, що за легендою засновано у 884 році, а першу літописну згадку про місто зроблено до 1240 року [2]. Місто у своєму розвитку пройшло етапи імперського впливу Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Російської імперії. На появу в місті та становлення закладів гостинності вплинули особливості історичних трансформацій Житомира, його статус губерньського міста та регіональні особливості. Формування у другій половині XIX сторіччя у Волинській губернії відділень банківської системи, бурхливий розвиток цукрової промисловості та будівництво залізниць призвели до зростання чисельності міського населення, виникнення нових політико-адміністративних, соціально-економічних та культурно-освітніх відносин. Вивчення цих урбанізаційних процесів, яким притаманні регіональні особливості, є одним із основних напрямів досліджень світової науки як критерій розвитку цивілізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Етапи створення та розвитку готельного господарства різних регіонів України відображено у працях таких науковців, як В.Е. Ясиневич, Т.В. Ширяєв, І.І. Врона, К.О. Третяк, які присвятили свої дослідження історії закладів розміщення Києва. Науковці М.П. Мальська, С.М. Лінда, І.Г. Пандяк, Н.М. Ганич, О.І. Сільник, М.П. Мельник більше уваги присвятили історії та розвитку закладів гостинності Львова.

Метою статті є аналіз історичних передумов та дослідження реальної картини розвитку закладів розміщення у місті Житомир наприкінці XIX – на початку XX сторіччя, встановлення впливу економічних та соціальних чинників на зростання рівня сервісу і зміну кількості готельних підприємств.

Викладення основного матеріалу. Заклади розміщення, у сучасному для нас розумінні, з'явилися наприкінці XVIII століття спочатку у Львові, а в інших містах України – Києві, Харкові, Одесі – вже у першій половині XIX століття [3]. Кризові явища 1860-х років, які тривали майже десятиріччя, призвели до відмови від мануфактурного виробництва та до швидкого розвитку капіталістичних відносин. Розвиток торговельних взаємин призвів як до зростання кількості ділових поїздок підприємців та банкірів, так і до збільшення заможних туристів, які хотіли під час подорожей більш комфортних умов розміщення, відповідно до свого статусу. За даними київських путівників, ознаками, які вирізняли готелі підвищеного комфорту, були першокласний ресторан зі знаним шеф-кухарем та наявність окремих номерів і апартаментів, що склалися з 3–4 кімнат. Такі готелі були дорогими та розташовувалися у центральній частині міста, мали розкішну обстановку, гарну прислугу, екіпажі, телефони і ванни у номерах. Обирали такі засоби розміщення заможні люди, які потребували гамірного, галасливого життя [4]. Якщо у Києві до 1872 року було лише 15 готелів підвищеного комфорту, частина із яких з різних причин припинила своє

існування (готель «Зелений», у якому зупинявся Т.Г. Шевченко, було розібрано, «Люнівер» – перебудовано, а «Англетер», за рахунок зниження рівня обслуговування, перетворився на трактир з номерами), то на початку ХХ століття вже було 30 готелів, що пропонували європейський рівень сервісу та, відповідно до сучасної класифікації, мали «зірковий» статус не нижче 3 зірок [5]. Адресна книга Львова 1908 року також налічує 24 готелі підвищеного комфорту, із яких 6 зараховано до першого розряду («Європейський», «Імперіал», «Жорж», «Французький», «Метрополь», «Гранд Готель») [6].

Як свідчать матеріали в «Географическом и экономическом описании Волынской губернии за 1798-й год», на межі ХVIII–ХІХ століть Житомир був найрозвинутішим торгово-ремісничим центром Волині. Певне уявлення щодо структури промисловості та динаміки її зростання у ХІХ столітті надають статистичні матеріали, що регулярно друкувалися в «Памятных книжках Волынской губернии» [15–24, 26–29]. У місті в цей період з'являлись як нові галузі, зокрема, металообробна, машинобудівна, хімічна, так і діяли традиційні галузі: деревообробна, будівельних матеріалів, легка й харчова. Суттєво зростала кількість підприємств та чисельність працівників на них. У 1913 році в місті діяло 25 фабрик і заводів, де працювало близько 900 робітників [7, с. 158–164]. Активно розвивалася й торгівля, в якій було зайнято 13 274 особи. Міське життя мало добре налагоджену систему водопостачання та електрифікації. У першу чергу водогоном було забезпечено центральні вулиці Житомира: Велику Бердичівську, Велику Чуднівську, Купальну, Бульварну, Стару Жандармську, Іларіонівську, Московську. Для забезпечення ефективного водогону на Театральній площі міста у 1897 році було споруджено водонапірну вежу [7, с. 169]. У цьому ж році почала діяти невелика електростанція у дитячому Маріїнському притулку та було розпочато електрифікацію Першої чоловічої гімназії. 18 серпня 1899 року була прийнята в експлуатацію й почала виробляти струм Житомирська центральна електростанція потужністю 315 кВт. Вона була збудована на вулиці Малій Бердичівській «Товариством міських та під'їзних шляхів із Росії». Урочисте відкриття електростанції та запуск трамвая відбулися 22 серпня 1899 року [7, с. 170]. Все це сприяло активізації міського життя та становленню мережі закладів розміщення в Житомирі, в тому числі підвищеного комфорту.

Піднесення економіки міста наприкінці ХІХ століття стало можливим завдяки створенню системи фінансово-кредитних установ. Ще у 1875 році в Житомирі було засновано Товариство взаємного кредиту, в якому у 1895 році вже налічувалось 638 членів. З кінця 80-х років у Житомирі засновуються відділення Азово-Донського, Мінського, Південно-Російського та інших промислових банків [7, с. 168]. У губернському Житомирі перша половина 70-х років ХІХ сторіччя вирізнялася постійними зверненнями землевласників та представників Житомирського міського товариства з проханням надати дозвіл на відкриття у місті представництва Державного банку, кредитні операції якого мали сприяти покращенню економічного та промислового потенціалу губернії [8] і 21 лютого 1876 року відбулося відкриття Житомирського відділення, якому було присвоєно ІІ розряд банківської установи [9, 10]. До 1911 року відділення знаходилося у прибутковому будинку на вул. Київській, 7, що належав купцю другої гільдії О.Ю. Журавльову, який також працював у відділенні банку з 1890 року та був нагороджений у 1903 році золотою медаллю на Аненській стрічці за співпрацю з Держбанком [11]. На цій же вулиці, згідно із фотографіями 1873 року, у триповерховому будинку першої половини ХІХ століття (вул. Київська, 1) та у чотириповерховому будинку другої половини ХІХ сторіччя (вул. Київська, 8) розташовувалися «Номери для приїжджих». Службовці Державного банку не лише зупинялися у готелях під час візитів до Житомира, а і використовували їх для постійного проживання. Так статський радник Олександр Петрович Старосвітський, що працював у 1908 році у Житомирському відділенні Державного банку та опікувався сільськогосподарськими кредитами, проживав у готелі «Рим».

Готель «Рим» було відкрито у 1899 році в будинку, що належав І.Климовичу (рис. 1) і на першому поверсі цього ж будинку у 1900 році почав працювати ресторан (рис. 2). Оголошення позиціонують готель «Рим» як першокласний заклад, але за спогадами В.В. Шульгіна (депутата Другої, Третьої і Четвертої Державних дум, що особисто під час Лютневої революції прийняв зречення з рук Миколи ІІ, одного з організаторів та ідеологів Білого руху), що проживав саме в цьому готелі у 1907 році під час виборів депутатів ІІ Державної думи Російської імперії, більш вишуканий заклад був навпроти і там зупинилися польські кандидати, а російськомовні поміщики від Волинської губернії розмістилися у більш скромному [12].

Рис. 1. Оголошення 1899 року в газеті «Волинь» про відкриття готелю «Рим» [13]

Рис. 2. Оголошення 1900 року в газеті «Волинь» про відкриття ресторану в готелі «Рим» [14]

Станом на 1907 рік, згідно зі статистичними даними, у місті Житомир було 20 закладів розміщення подорожуючих (табл. 1), і лише у двох готелях були ресторани: у готелі «Франція» ресторан утримував Богущкий, а у готелі «Рим» – власник готелю Клімович.

Таблиця 1

Перелік закладів розміщення у місті Житомир згідно зі статистичними даними 1907–1910 років

№ з/п	Готель	Адреса	Примітки
1	Номери «Марсель»	вул. Київська, буд. Каца	
2	Номери «Сан-Ремо»	вул. Київська, буд. Сльшанської (1907–1909 роки), буд. Меєрсона (1910 рік)	
3	Номери «Гранд-готель Національ»	вул. Київська, буд. Варварова	Дані за 1909 рік відсутні. У 1910 році в будинку розміщувався готель «Центральний»
4	Номери «Північні»	вул. Київська, буд. Жуковського (1907 рік), буд. Офренгендена (1908–1910 роки)	
5	Номери «Волинські»	вул. Київська, буд. Корчемного	
6	Готель «Франція»	вул. Київська, буд. Корженевського	
7	Готель «Рим»	вул. Київська, буд. Клімовича	
8	Номери «Метрополь»	вул. Київська, буд. Бейма	
9	Номери «Швейцарські»	вул. Київська, буд. Гохштейна	
10	Номери «Оріон»	вул. В. Бердичівська, буд. Фельденкрайза (1907–1909 роки), буд. барона де Шодуара (1910 рік)	
11	Номери «Петербурзькі»	вул. В. Бердичівська, буд. Готтесмана	
12	Номери «Ермітаж»	вул. В. Бердичівська, буд. Боємського	
13	Мебльовані кімнати Лашкевича	вул. В. Бердичівська, буд. Лашкевича	Дані за 1909–1910 роки відсутні
14	Номери «Венеція»	вул. Михайлівська, кол. буд. Соловійова	
15	Номери «Континенталь»	вул. Михайлівська, буд. Рабіновича	
16	Номери «Версаль»	вул. Михайлівська, буд. Германа	
17	Номери «Вікторія»	вул. Михайлівська, буд. Тележинської	
18	Номери «Петіт Готель» Дуба	вул. Михайлівська, буд. Дуба	
19	Номери «Брістоль»	вул. Київська, буд. Шатмана	Дані за 1910 рік відсутні
20	Номери «Імперіал»	вул. Київська, буд. Натанзона	
21	Номери «Берлін»	вул. В. Бердичівська	Почали надавати послуги з 1908 року
22	Номери Гохштейна	вул. Київська	Почали надавати послуги з 1908 року
23	Номери «Варшавські» Каганця	вул. Київська	Надавали послуги лише у 1908–1909 роках
24	Номери «Поліські» Доката	Соборна площа	Почали надавати послуги з 1908 року
25	Номери «Лондонські» Кобишева	Соборна площа	Почали надавати послуги з 1909 року
26	Номери «Німецькі» Добешинської	вул. Чуднівська	Почали надавати послуги з 1909 року

Джерело: складено авторами на основі [15–18]

Ресторани, розташовані поруч із готелями, завжди були готові запропонувати своїм клієнтам як вишукані, так і недорогі страви та напої. У меню були різноманітні супи, салати із свіжих овочів, страви з м'яса та риби, фрукти, морозиво, кава та лікери, а ресторани більш високого класу мали власний винний льох (рис. 3).

Рис. 3. Рекламне оголошення 1910 року [19]

Абсолютна більшість готелів міста була зосереджена на кількох центральних вулицях, тому конкуренція між ними змушувала власників підвищувати рівень обслуговування в закладах. Враховуючи потреби вибагливих постояльців, власники готелів проводили капітальні ремонти та оновлювали перелік послуг, до яких обов'язково почали додавати можливість харчування в закладі розміщення (рис. 4-5). Вартість номерів була розрахована на клієнтів різного достатку: так у готелі «Венеція» були наявні пропозиції від 40 копійок до 3 карбованців.

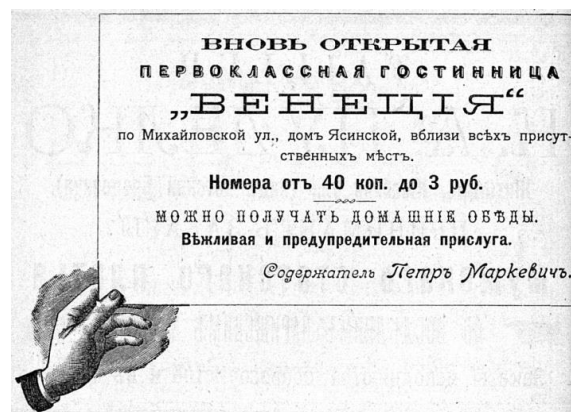

Рис. 4. Оголошення 1906 року про відкриття готелю «Венеція» [20]

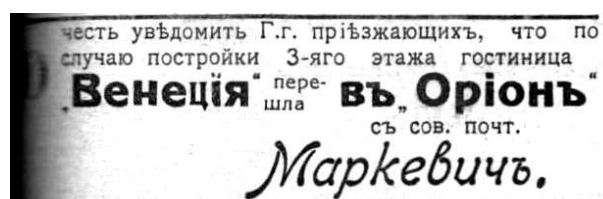

Рис. 5. Інформація 1912 року про перебудову готелю «Венеція» [21]

Статистичні дані початку ХХ століття у Волинській губернії, як і у всій Російській імперії, збиралися за короткою, не досить виразною програмою, тому відомості були достатньо плутаними і на їх підставі було складно обґрунтувати більш-менш достовірні висновки. Рівень комфорту, заявлений самими власниками готелів Житомира у рекламних оголошеннях, не завжди відповідав очікуванням клієнтів, адже не підлягав кореляції із подібними закладами інших міст. Так довідкова література початку ХХ століття розподіляє готелі підвищеного комфорту на першокласні і другокласні, при цьому вони зобов'язані мати у своєму складі не менше трьох типів номерів і належний ресторан. Відсутність закладу харчування у готелі одразу знижувала його статус, незважаючи на місце розташування, рівень комфорту та зручності. При цьому клас готелю, зазвичай, впливав на вартість проживання (рис. 6–8).

Рис. 6. Рекламне оголошення 1906 року про послуги, що надаються гостям готелю «Оріон» [22]

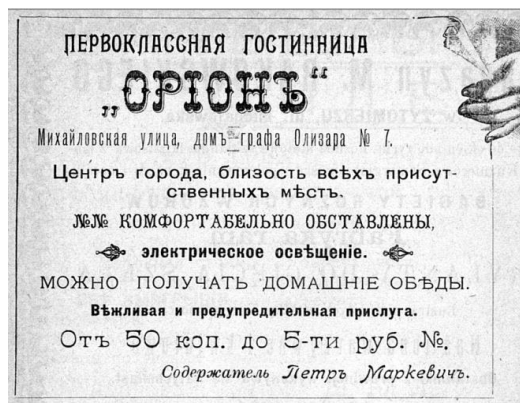

Рис. 7. Оголошення 1912 року із зазначенням утримувача готелю «Оріон» [23]

Рис. 8. Оголошення 1912 року про умови проживання в одному із найстаріших готелів – «Петербурзькому» [24]

Заклади розміщення Житомира кінця ХІХ – початку ХХ століття знаходилися, переважно, у старому матеріальному фонді та за якістю надаваних послуг у реальності не відповідали заявленому класу. У будівлях із необхідною інфраструктурою та технічною базою, що побудовані наприкінці ХІХ століття спеціально для елітних готелів, було розміщено три заклади: «Мінель», «Метрополь» і «Франція» (табл. 2). У цих готелях побувало чимало видатних особистостей: письменники Михайло Коцюбинський, Василь Кравченко і Григорій Мачтет, художник Костянтин Маковський, етнограф Лев Штеренберг, гетьман України Павло Скоропадський [25]. Але навіть ці, найновіші в той час, будівлі для готелів були двоповерховими і не відповідали тенденції другої половини ХІХ сторіччя до зростання висотності престижних закладів розміщення, тому не асоціювалися у мандрівників із готелями підвищеного комфорту.

Протягом другого десятиріччя ХХ століття кількість закладів розміщення Житомира була постійною і вже не змінювалася до початку революції, а зі зміною влади більшість з них припинила виконувати свої функції.

Перелік закладів розміщення у місті Житомир згідно зі статистичними даними 1912–1915 років

№ з/п	Готель	Адреса
1	«Венеція»	вул. Михайлівська, 19
2	«Петіт-Готель»	вул. Михайлівська, 4
3	«Бристоль»	вул. Михайлівська, 22
4	«Версаль»	вул. Михайлівська, 3
5	«Марсель»	вул. Київська, 20
6	«Європейська»	вул. Київська, 28
7	«Римський»	вул. Київська, 21
8	«Північна»	вул. Київська, 27
9	«Центральна»	вул. Київська, 25
10	«Імперіал»	вул. Київська, 47
11	«Франція»	вул. Київська, власний будинок
12	«Мінель»	вул. Київська, 10
13	«Метрополь»	вул. Київська, 10
14	«Швейцарський»	вул. Київська, 4
15	«Вікторія»	вул. Михайлівська, 6
16	«Оріон»	вул. Михайлівська, 7
17	«Петербурзький»	вул. В. Бердичівська, 21
18	«Ермітаж»	вул. В. Бердичівська, 12
19	«Берлінська»	вул. В. Бердичівська, 19
20	«Німецький готель»	вул. Чуднівська, 4
21	«Варшавські номери»	вул. Київська, 3
22	«Провінційні номери»	вул. В. Петроградська, 14

Джерело: складено авторами на основі [26–29]

Висновки. Дотепер сфера гостинності Житомира другої половини XIX – початку XX століття не була предметом окремого дослідження. Спочатку розміщення подорожуючих, на етапі зародження готельних підприємств у місті, відбувалося в окремих номерах прибуткових будівель. У подальшому більшість закладів сфери гостинності були сконцентровані в центральній частині Житомира на вулицях Київській і Михайлівській, але було лише кілька будівель, спеціально збудованих для готелів підвищеного комфорту. Готельне господарство Житомира на початку XX століття здебільшого розміщувалося у будівлях першої половини – середини XIX століття і тому не могло надавати мандрівникам послуги підвищеного комфорту, адже це вимагало б повної реорганізації інфраструктури та створення нової матеріально-технічної бази. Після громадянської війни потік гостей до міста, особливо іноземців, майже припинився. Приміщення багатьох готелів перетворилися на державні та громадські заклади, гуртожитки та житлові будинки. Радянський та сучасний період трансформації готельного бізнесу вимагає окремого наукового дослідження.

Список використаної літератури:

1. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T001805.html.
2. Про затвердження Списку історичних населених місць України : постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 878 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/КР010878.html.
3. Мостенська Т.Л. Становлення та розвиток індустрії гостинності в Україні / Т.Л. Мостенська, А.О. Чагайда, Г.М. Тарасюк // Вісник Львівського інституту економіки і туризму : зб. наук. ст. – Львів : ЛІЕТ, 2019. – № 14. – С. 36–48.
4. Яцевський Ч.А. Практический иллюстрированный путеводитель по г. Киеву / Ч.А. Яцевский. – К. : Изд. Чоколова, 1913. – 264 с.
5. Ширяев Т.В. Архітектура київських готелів підвищеного комфорту другої половини XIX – початку XX ст. : дис. ... к.арх. : спец. 18.00.01 / Т.В. Ширяев. – Київ : Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури Міністерства культури України, 2017. – 302 с.
6. Пандяк І.Г. Становлення та основні риси розвитку готельного господарства у Львові в Австрійський та Австро-Угорський періоди (1772–1918 рр.) / І.Г. Пандяк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки. – Херсон, 2017. – № 7. – С. 226–231.
7. Костриця М.Ю. Житомир: підручна книга з краєзнавства / М.Ю. Костриця, Р.Ю. Кондратюк. – 2-ге вид., випр. й доп. – Житомир : Косенко, 2007. – 464 с.
8. Центральний державний історичний архів України. – Київ. – Ф. 442, оп. 51, спр. 229, арк. 24.
9. Державний архів Житомирської області. – Ф. 181, оп. 1, спр. 242, арк. 70.

10. Державний архів Житомирської області. – Ф. 181, оп. 1, спр. 189, арк. 2.
11. Державний архів Житомирської області. – Ф. 181, оп. 1, спр. 95, арк. 29–34.
12. Шульгин В.В. Последний очевидец: Мемуары. Очерки. Сны / В.В. Шульгин. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 588 с.
13. Газета «Волинь» № 78 від 01.08.1899 р. // Державний архів Житомирської області. – Інв. № 19.
14. Газета «Волинь» № 12 від 16.01.1900 р. // Державний архів Житомирської області. – Інв. № 21.
15. Памятная книжка Волынской губернии на 1907 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1906. – С. 177.
16. Памятная книжка Волынской губернии на 1908 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1907. – С. 190.
17. Памятная книжка Волынской губернии на 1909 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1908. – С. 169–170.
18. Памятная книжка Волынской губернии на 1910 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1909. – С. 154–155.
19. Памятная книжка Волынской губернии на 1910 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1909. – 581 с.
20. Памятная книжка Волынской губернии на 1906 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1905. – 357 с.
21. Памятная книжка Волынской губернии на 1912 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1911. – 643 с.
22. Памятная книжка Волынской губернии на 1906 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1905. – 357 с.
23. Памятная книжка Волынской губернии на 1912 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1911. – 643 с.
24. Памятная книжка Волынской губернии на 1913 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1912. – 635 с.
25. Дубман Б. Прогулка по Киевской улице / Б.Дубман // Журнал Житомира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zhzh.info/publ/31-1-0-15016>.
26. Памятная книжка Волынской губернии на 1912 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1911. – С. 199.
27. Памятная книжка Волынской губернии на 1913 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1912. – С. 257.
28. Памятная книжка Волынской губернии на 1914 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1913. – С. 222.
29. Памятная книжка Волынской губернии на 1915 год / Издание Волынского губернского статистического комитета. – Житомир : Волынская губернская типография, 1915. – С. 228.

References:

1. *Pro ohoronu kul'turnoi' spadshhyny*, Zakon Ukrainy vid 8 chervnja 2000 r. No. 1805-III, [Online], available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T001805.html
2. Kabinet Ministriv Ukrainy (2001), *Pro zatverdzhennja Spysku istorychnyh naselenyh misc' Ukrainy*, postanova vid 26 lyrnja 2001 r. No. 878, [Online], available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP010878.html
3. Mostens'ka, T.L., Chagajda, A.O. and Tarasjuk, G.M. (2019), «Stanovlennja ta rozvytok industrii' gostynnosti v Ukraini», *Visnyk L'viv's'kogo instytutu ekonomiky i turizmu*, zb. nauk. st., LIET, L'viv, No. 14, pp. 36–48.
4. Yashchevskii, Ch.A. (1913), *Prakticheskii illyustrirovannyi putevoditel' po g. Kievu*, Izd. Chokolova, K., 264 p.
5. Shyrjajev, T.V. (2017), «Arhitektura kyi'vs'kyh goteliv pidvyshhennogo komfortu drugoi' polovyny XIX – pochatku XX st.»), Ph.D. Thesis of dissertation, spec. 18.00.01, Nacional'na akademija obrazotvorchoho mystectva i arhitektury Ministerstva kul'tury Ukrainy, Kyi'v, 302 p.
6. Pandjak, I.G. (2017), «Stanovlennja ta osnovni rysy rozvytku gotel'nogo gospodarstva u L'vovi v Avstrijs'kyj ta Avstro-Ugors'kyj periody (1772–1918 rr.)», *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu*, Serija *Geografichni nauky*, Herson, No. 7, pp. 226–231.
7. Kostrycja, M.Ju. and Kondratjuk, R.Ju. (2007), *Zhytomyr: pidruchna knyga z krajeznavstva*, 2nd ed., vypr. j dop., Kosenko, Zhytomyr, 464 p.
8. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrainy, Kyi'v, F. 442, op. 51, spr. 229, ark. 24.
9. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti, F. 181, op. 1, spr. 242, ark. 70.
10. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti, F. 181, op. 1, spr. 189, ark. 2.
11. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti, F. 181, op. 1, spr. 95, ark. 29–34.
12. Shul'gin, V.V. (2002), *Poslednii ochevidets: Memuary. Oчерki. Sny*, OLMA-PRESS, M., 588 p.
13. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti (1899), *Volyn'*, No. 78 vid 01.08.1899 r., inv. No. 19.
14. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti (1900), *Volyn'*, No. 12 vid 16.01.1900 r., inv. No. 21.
15. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1906), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1907 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, pp. 177.
16. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1907), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1908 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, pp. 190.
17. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1908), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1909 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, pp. 169–170.

18. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1909), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1910 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, pp. 154–155.
19. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1909), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1910 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, 581 p.
20. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1905), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1906 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, 357 p.
21. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1911), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1912 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, 643 p.
22. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1905), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1906 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, 357 p.
23. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1911), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1912 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, 643 p.
24. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1912), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1913 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, 635 p.
25. Dubman, B., «Progulka po Kievskoi ulitse», *Zhurnal Zhitomira*, [Online], available at: <http://zhzh.info/publ/31-1-0-15016>
26. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1911), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1912 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, pp. 199.
27. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1912), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1913 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, pp. 257.
28. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1913), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1914 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, pp. 222.
29. Volynskii gubernskii statisticheskii komitet (1915), *Pamyatnaya knizhka Volynskoi gubernii na 1915 god*, Volynskaya gubernskaya tipografiya, Zhitomir, pp. 228.

Тарасюк Галина Миколаївна – доктор економічних наук, професор, декан факультету бізнесу та сфери обслуговування Державного університету «Житомирська політехніка».

Наукові інтереси:

- проблеми теорії та практики планування діяльності суб'єктів господарювання;
- управління проектами;
- проблеми розвитку туризму та готельно-ресторанного бізнесу.

<https://orcid.org/0000-0001-5112-102X>.

E-mail: galinatar@ukr.net.

Чагайда Андрій Олегович – кандидат технічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Державного університету «Житомирська політехніка».

Наукові інтереси:

- проблеми теорії та практики технології виробництва на підприємствах харчової промисловості;
- мінітехнології на підприємствах готельно-ресторанного господарства.

<https://orcid.org/0000-0003-1826-9545>.

E-mail: andrey11081968@ukr.net.

Мілінчук Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Державного університету «Житомирська політехніка».

Наукові інтереси:

- економіка та управління підприємствами;
- актуальні питання розвитку туризму та готельно-ресторанного бізнесу.

<https://orcid.org/0000-0003-2561-0799>.

E-mail: OlgaMilinchuk@gmail.com.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2020.